

אורי שלמה אלמוג ודניאל שפירא

הפחתת כתובה

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. מקור הדין
- ג. יסוד הדין:
 1. העמדת ר' דימי
 2. העמדת רבין
 3. העמדת רב פפא
- ד. אופי הדין:

מחלוקת רש"י והפני יהושע
- ה. תמצות עיקרי השיטות בסוגיה

א. פתיחה

כתובה היא שטר חוב כלכלי הנחתם בשעת הנישואין, כדי להבטיח את פרנסת האישה למקרה שתתאלמן מבעלה או שהשניים יתגרשו. כמו כן, נועדה הכתובה לשמש מעצור בפני גירושין פזיזים, כדברי חז"ל בגמרא: "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה". בנוסף, הכתובה מציינת גם את חובות האיש כלפי אשתו במהלך הנישואין, מהם: לכבדה, להוקירה, לדאוג למזונותיה, לפרנסתה, לבגדיה ולחיות עמה חיי אישות. סוגייתנו עוסקת במקרה שבו קיים ניסיון של הבעל להפחית את סכום הכתובה. במאמר זה ננסה להבין האם יש לבעל רשות להפחית מסכום כתובת האשה ובאיזה אופן. בתוך כך ניכנס לעומק המהלך של הגמרא ולדעות השונות.

ב. מקור הדין

הגמרא בכתובות¹ מביאה ברייתא בנדון:

"תניא, רבי מאיר אומר: כל הפוחת לכתולה ממאתים ולאמנה ממונה – הרי זו בעילת זנות. רבי יוסי אומר: רשאי. רבי יהודה אומר: רצה, כותב לכתולה שטר של מאתים והיא כותבת לו התקבלתי ממך מנה; ולאמנה מנה והיא כותבת לו התקבלתי ממך חמשים זוז".

¹ כתובות נז, ב

היוצא מכאן הוא: שלדעת ר' מאיר – אי אפשר להפחית כלל. ואילו לדעת ר' יוסי ור' יהודה – הדבר אפשרי, רק שלר' יהודה אפשר להפחית בכתב בלבד, ואילו לר' יוסי אפשר אף בעל פה.

ג. יסוד הדין

כאמור, דעת ר' מאיר בברייתא הינה ברורה – הבעל לא יכול להפחית מדמי כתובתה של אשתו, ואם יעשה זאת – בעילתו בעילת זנות (שכן, אז חז"ל יפקיעו את קידושיו למפרע, וזאת בכוח שניתן להם ע"י התורה, וממילא היא לא תהיה מקודשת לו כלל ועיקר). ברם, ביחס לבירור ההפרש בין דעת ר' יוסי לדעת ר' יהודה, מביאה הגמרא מספר העמדות.

1. העמדת רב דמי

ר' דימי מעמיד את מחלוקת ר' יוסי ור' יהודה כך:
ר' יהושע בן לוי סובר ש"בתחילה" יש מחלוקת ביניהם, משמע ש"בסוף" אין מחלוקת ביניהם.

ר' יוחנן סובר שבין ב"תחילה" ובין ב"סוף" יש מחלוקת ביניהם.
משמע שיש מחלוקת בין ר' יהושע בן לוי לר' יוחנן לגבי ה"סוף".

אין מחלוקת בין ר' יהודה לר' יוסי
(ריב"ל)

יש מחלוקת בין ר' יהודה לר' יוסי
(ר' יוחנן)

יש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה
(ריב"ל)

יש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה
(ר' יוחנן)

ר' אבהו מסביר כי קיבל את ביאור הדברים מר' יוחנן עצמו, לפיו הם (ריב"ל ור' יוחנן) אינם חולקים, אלא:

מאי "בתחילה" שאמר ריב"ל (שבזה חולקים)? – תחילת חופה, ומאי "סוף" (שבזה אינם חולקים)? – סוף ביאה. ור' יוחנן עצמו שאמר "בין בזו ובין בזו מחלוקת" – דבריו מכוונים כנגד תחילת חופה וסוף חופה [שהיא תחילת ביאה]. דהיינו: אין מחלוקת בין ריב"ל לבין ר' יוחנן, אלא:

רבי יהושע בן לוי סובר ש"תחילה" זוהי תחילת חופה ולדעתו שם יש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה; ו"סוף" זה סוף ביאה שדעתו ששם מודה ר' יוסי לר' יהודה שהפחתת כתובה מתקיימת בכתב בלבד.

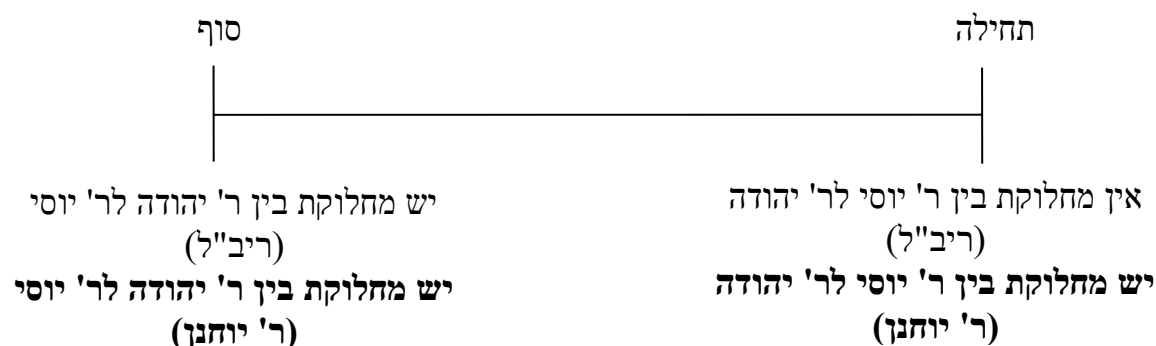
ור' יוחנן סובר ש"תחילה" זוהי תחילת חופה ושם דעתו היא שיש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה, ו"סוף" זה סוף חופה (שהיא תחילת ביאה) ודעתו שגם שם יש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה.

2. העמדת רבין

רבין מעמיד את מחלוקת ר' יוסי ור' יהודה כך:
ר' יהושע בן לוי סובר שב"סוף" יש מחלוקת ביניהם, משמע ש"בתחילה" אין מחלוקת ביניהם.

ר' יוחנן סובר שבין ב"תחילה" ובין ב"סוף" יש מחלוקת ביניהם.
משמע שיש מחלוקת בין ר' יהושע בן לוי לר' יוחנן לגבי ה"תחילה".

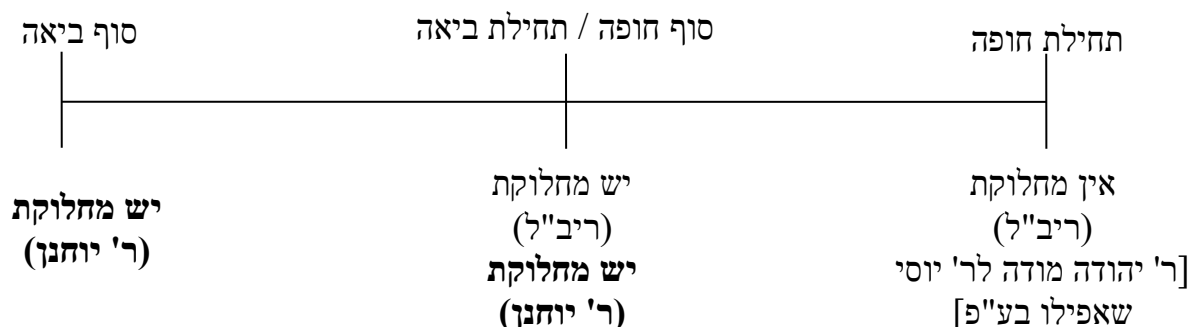
וביאר ר' אבהו כי קיבל את ביאור הדברים מר' יוחנן עצמו, לפיו הם (ריב"ל ור' יוחנן) אינם חולקים, אלא:

מאי "לבסוף" שאמר ריב"ל (ששם חולקים)? – סוף חופה, ומאי תחילה (ששם לא חולקים)? – תחילת חופה; ור' יוחנן עצמו שאמר "בין בזו בין בזו מחלוקת" – תחילת ביאה וסוף ביאה.

מסביר ר' אבהו: אין מחלוקת בין ר' יהושע בן לוי לבין ר' יוחנן:

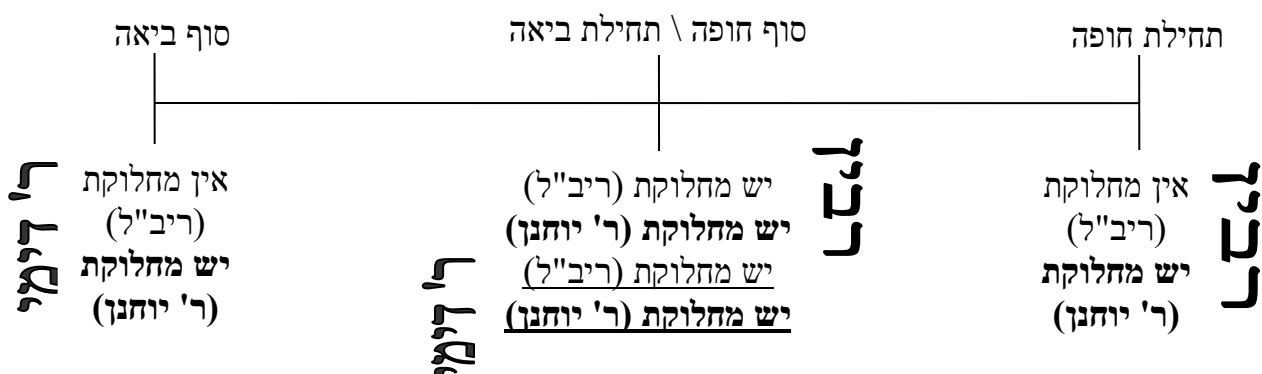
ריב"ל סובר ש"סוף" – זה סוף חופה (שהיא תחילת ביאה), ולדעתו בזה יש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה; ואילו "תחילה" – זוהי תחילת חופה, ולדעתו בזה מודה ר' יהודה לר' יוסי שהפחתת כתובה יכולה להעשות גם בעל פה.

ר' יוחנן סובר ש"תחילה" – זוהי תחילת ביאה (שהיא סוף חופה) ושם דעתו היא שיש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה; ו"סוף" – זהו סוף ביאה ודעתו שגם שם יש מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהודה.

3. העמדת רב פפא

אמר רב פפא: אם ר' אבהו לא היה אומר את ביאורו למח' ריב"ל ור' יוחנן לפי רב דימי ולפי רבין, אזי הייתי מפרש כך: רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי – חולקים במח' ר' יוסי ור' יהודה, ואילו רב דימי ורבין – אינם חולקים, אלא הייתי אומר כי שניהם תמימי דעים כי ריב"ל ור' יוחנן סוברים שיש מח' רק ב"סוף חופה" (שהיא תחילת ביאה), שלפי זה יתבאר כי: ה"סוף" שאמר רבין – מתייחס ל"סוף חופה"; וה"תחילה" שאמר רב דימי – מתייחס לתחילת ביאה.

שואלת שם הגמרא: מה רצה רב פפא בדבריו להשמיענו? ועונה: שרב פפא רצה ללמדנו: שייתכן ששני אמוראים חולקים מדעתם במח' תנאים, וכל אחד נותן את סברתו (דהיינו: שריב"ל ור' יוחנן חולקים במה נחלקו ר' יוסי ור' יהודה); אבל לא ייתכן ששני אמוראים יחלקו בדברי אמורא אחר – שאז בוודאי אחד מהם טועה בדבריו (ולכן לא ייתכן שרב דימי ורבין יחלקו בדברי האמוראים ריב"ל ור' יוחנן. ועי' גם רש"י ותוס' על אתר).²

ד. אופי הדין

נחלקו בזה רבותינו:

1. רש"י³ – סובר: שמחלוקת ר' יוסי ור' יהודה היא בתנאי (שהבעל מתנה תנאי שישא אותה לאשה בתנאי שיפחית לה מסכום הכתובה), ודווקא בתחילה; אך לאחר שזכתה האשה בכתובתה – לכו"ע לא מועיל תנאי.
 2. ואילו הפני יהושע⁴ – מקשה מספר קושיות על דברי רש"י, אשר בראשן: אם מדובר בתנאי ודווקא בתחילה – אז כיצד אפשר לבאר את דעת ר' יוחנן שאמר: בין בזו ובין בזו מחלוקת – דמשמע שאף בסוף חולקים מאותו הטעם של תנאי?!
- על כן, מתוקף כך מצדד הפני יהושע בהבנה שמחלוקתם של ר' יוסי ור' יהודה סובבת סביב עניין מחילתה של האשה – האם מועילה מחילה בע"פ או דווקא בכתב, אך, כאמור, מסתייג מהצעתו זו שלו עצמו מפאת לשונו של רש"י שלא משתמע ממנה כהסבר זה.
- אף המהר"ם שי"ף⁵ התחבט רבות בהבנת הסוגיה, והעלה הצעות וסתר אותן, ולבסוף סיים: "ואני בעו"ה אין לי אסיפה וקיבוץ של לומדים לעת עתה כאשר היה לי לירד וללון בעומקה של הלכה ע"י משא ומתן, והוא ברחמיו יזכה אותי לכך כאשר עם לבבי, וחפץ ה' בידי יצליח, כי אתה ה' טוב וסלח ואהיה רכב וצלח על דבר אמת וענווה צדק במהרה אמנ".

² אמר המגיה, תא"ו, נוסף בזה קצת רקע להבנת דברי רב פפא (עפ"י אטלס עץ חיים ח"ד, לרב רפאל הלפרין):

א. ריב"ל (ר' יהושע בן לוי) – היה אמורא א"י בדור הראשון (וי"א שהיה רבו של ר' יוחנן).
 ב. ר' יוחנן – גדול אמוראי א"י בדור השני וראש הדור כולו (גם חכמי בבל היו כפופים לו).
 ג. רב דימי ורבין – היו חברים ושניהם אמוראים מהדור השלישי-רביעי. נראה כי שניהם מוצאם מבבל. רבין, למד בצעירותו בא"י בבית מדרשו של ר' יוחנן. היה גם תלמידו של ר' אבהו. רבין היה מחשובי ה"נחותי" – שתפקידם היה להביא מתורת א"י לבבל ומבבל לא"י. בזמן אביו ורבא, כשנתרבו הגזירות בא"י – ירדו רבין ורב דימי ו"נחותי" אחרים לבבל (כך שרבין ורב דימי בעלי אותו הרקע).

³ כתובות נז, א, ד"ה: "מחלוקת"

⁴ שם ד"ה "כי אתא רב דימי"

⁵ בחידושי הלכות על אתר

ו. תמצות עיקרי השיטות בסוגיה

סוף ביאה	סוף חופה (=תחילת ביאה)	תחילת חופה		
לכ"ע: אינה מוחלת בע"פ (אלא בכתב בלבד). [ר' יוסי מודה לר' יהודה].	*** מח' (כדלקמן בר' יוחנן)	מח' (לר' יוסי - יכול גם בע"פ, ואילו לר' יהודה - דווקא בכתב).	ריב"ל	1. רב דימי
*** לכ"ע: (כדלעיל אצל ריב"ל)	מח' (כך סובר ר' יוחנן וכן יסכים איתו ריב"ל לפי ביאור ר' אבהו).	מח' (כנ"ל)	ר' יוחנן	
*** מח' (כדלקמן בר' יוחנן)	מח'	לכ"ע: אפשר גם בע"פ (מודה ר' יהודה לר' יוסי)	ריב"ל	2. רבין
מח'	מח' (כדלעיל בריב"ל)	*** לכ"ע (כדלעיל בריב"ל)	ר' יוחנן	
בניגוד לדעת ריב"ל אליבא דרב דימי - בא ר' יוחנן לומר שגם בזה חולקים ר' יוסי ור' יהודה.	לא חולקים, אלא שניהם מסכימים כי המח' היא רק בסוף חופה (שהיא תחילת ביאה).		ריב"ל ור' יוחנן	3. רב פפא
			רב דימי ורבין	

רש"י: מחלוקת ר' יוסי ור' יהודה היא **בתנאי** ודווקא בתחילה.

פני יהושע: לא מדובר בתנאי של הבעל, אלא במחילה של האשה.